



УДК 101.1+111.1+174.7

Сергій Таранов,
кандидат філософських наук, доцент,
заступник директора Центру
гуманітарної освіти НАН України

УРОКИ ЮРІЯ КУШАКОВА

У жовтні 2016 року пішов від нас Юрій В'ячеславович Кушаков. Філософська громада України втратила найгіднішого з представників, її уособлення й взірця. Хто з філософів не знав його особисто, не чув його лекцій (а таких небагато), той знав його ім'я і його праці. Стрімкий злет таланту і плідний період розкриття на повну силу творчих здібностей — таким він залишився з нами. Але й останні його роки, захмарені хворобами, були сповнені невичерпною мудрістю й безупинною роботою. Свідченням цього серед іншого є створення двох фундаментальних книг (одна з них «Кант» під час написання цих слів ще не побачила світ, утім цей стан повинен бути виправлений). Колеги та учні, кожен з нас знає свого Кушакова, і серед вихованців я, ще не оговтавшись від утрати, згадую його уроки.

Перший і головний урок, його наставлення новачкам і вимога до товаришів — інтелектуальна чесність. Принциповість, непідлаштованість під кон'юнктуру часу та забаганки впливових діячів від науки, а ще уважність й об'єктивність у роботі з історико-філософською спадщиною, точність цитування й прозорість думки — все це складники такої позиції. Іноді це викликало закиди в певному педантизмі, та навзаєм давало довершену структуру викладу. Відтак незатьмареність композиції і логічність побудов творів і лекцій Кушакова зачаровує. І ще — не слід забувати, що дійсно присутня в житті Юрія В'ячеславовича вимогливість до інших живилась у нього з джерела набагато суворішої вимогливості до своєї роботи, до себе. То ж згадуємо ми позитивні і не дуже оцінки від професора Кушакова як заслужені та справедливі.

Наступний урок. Творчий доробок Кушакова (насамперед його класична праця «Историко-философская концепция Л. Фейербаха: Теория, методология, конкретные результаты») став лекалом для великої низки унікальних історико-філософських досліджень, які в самій історії філософії намагалися відшукати ключові вчення для осмислення історико-філософського процесу. Ним і його учнями під його керівництвом була створена неповторна, глибока та авторитетна школа. Висновки

цих найширших напрацювань самі вже потребують аналізу та оцінки. Втім і тепер можна сказати, що доведено існування альтернатив гегелівському та марксистському баченню всього історико-філософського руху. Спочатку сам Кушаков вказав не фюрбахові інтуїції в розборі історико-філософського процесу, виокремивши та обґрунтувавши принцип відносного (а не абсолютного) зняття одних вчень та ідей іншими. А потім потік праць його учнів продемонстрував віяло історико-філософських концепцій, відмінних від прогресистських схем гегельянства та марксизму. Так Шеллінг і Гейне, Гіляров і Соловйов, Гогоцький і Шестов, Віндельбанд і Дильтей (і не тільки вони) стали віхами переосмислення історико-філософського процесу.

Теорія, методологія, реальні результати — цей підхід став класичним для послідовників, сформувавши згодом цю вітчизняну школу, яку можемо назвати філософією історії філософії, історією історико-філософської науки, а точніше історією філософії історії філософії. І нехай нас не лякає ряд рефлексій — він свідчить про глибину і ґрунтовність, осмислення самих підвалин філософування, а тому й людської природи взагалі.

Поліфонізм підходів до історії філософії (який поступово почав підточувати монолітизм гегелівсько-марксистського кшталту), виявив поліфонізм самого історико-філософського процесу. Виявляється, що прогресизм та кумулятивізм у досягненні історії філософії є так само беззастережно неприйнятні, як і передуючий їм у часі, але невитравний і досьогодні негативізм до попередників. А пізнавально-оціночна шкала «істина — хиба» не може бути вповні застосована до філософських вчень, бо вони різні.

Так професор Кушаков почав говорити про історію філософій, підкреслюючи позачасовий зріз історії філософії. І, здавалось би, він попав у європейський (і згодом світовий) тренд осмислення історії філософії. Але вийшло все набагато цікавіше, складніше та ґрунтовніше з «нашого», вітчизняного боку.

Західна постмодерна течія також наполягала на аісторичному баченні історії філософії. Теж згадувала історію «філософій». Так її спроба руйнації будь-якої смислової єдності проникла і в історико-філософську науку. Але боротьба з уніфікованістю, де остання є проявом дискурсу влади, а звідти такі основні настанови історико-філософського дослідження, як поліжанровість і поліістинність, паралогія (а не єдина логіка), дисенсус (а не консенсус) згодом приводять постмодерністську думку в лабеті не просто плюралізму. Бо жорстко проведена ідея розрізнення поставила під питання можливість взагалі говорити про філософію як таку, зникав сенс самої філософської діяльності, оскільки був повністю втрачений критерій відношення тексту до філософської царини.

Не так було у Кушакова. І в цьому полягає третя, змістовна, його настанова. Побачивши недоліки монологічних побудов (насамперед Гегеля), він не забув про сутнісний внутрішній нерв філософії як устремління, інтенції до єдності, цілісності, притаманний усьому людству і присутній у житті кожної людини. Тому-то і Гегеля треба розуміти (до слова, це свого часу чітко помітив Кіркегор в ідеї мисленневої експериментальності гегелівської філософії) не як помилковий шлях, а лише як перебільшення однієї зі складових розуміння — системності; відтак Гегелю, бачачи ліс, не слід було забувати про окремі дерева.

Ми бачимо, що абсолютизація крайнощів, зцементованої єдності або безкінечного розмаїття, руйнує справжню дійсність історії філософії. Так у хаотичному стані підірваної віри в єдино вірну філософсько-ідеологічну доктрину, в настрої виникаючої розгубленості, та ще з додаванням постмодерністських антицентристських інвектив, постала потреба в певній реабілітації принципу філософської єдності. І тут зміг стати в нагоді діалогізм Фоєрбаха.

І Кушаков, надаючи ваги філософії Фоєрбаха, вказав на те, що єдність, яка не забуває про багатоманіття, можлива і здійсненна у формі діалогу прояснення, бо він і ведеться з різних позицій, і мовить про одне в той самий час.

Так був введений у якості історико-філософської методології самотній герменевтичний підхід. Де розуміння одне одного збувалось одночасно і в розумінні суті самої філософії. (Герменевтика тут таки своєрідна, мова іноді йшла навіть про «мандрування по душах» як про процедуру розуміння.)

Мені здається, з часом у Юрія Вячеславовича почав вирізнятись той смисловий горизонт, який зміг би об'єднати багатоманітні філософські погляди в історії філософії в нежорстке, але зближуче поле. Загальним знаменником, знову повторюю це моє особисте бачення його думки, могла б стати релігія. Недарма в останніх роботах Кушакова (та й праці його пізніх учнів теж свідчать про схожі інтуїції) рефреном звучить думка про невикорінність з людського ества та незамінність ніякими іншими складниками саме релігійної потреби, щирого тяжіння людської душі. Філософія в розумінні цього невикорінного інтересу, та навіть в зближенні з релігією (а згадаємо — практично всі діячі німецької класики були випускниками теологічних факультетів і не полишали осмислення Абсолюту, від ототожнення його з всесвітнім розумом у Гегеля до ідей теомії Фоєрбаха) відкриває приховані можливості свого подальшого здійснення. Мені здається, Юрій Кушаков розумів це.

Його уроки, на моє переконання, є свідченням непересічної особистості і натхненного глибокого розуму. Його нестримна вимогливість, створена ним загальновідома школа, відкриті

ним горизонти єдності через багатоманіття не тільки в історії філософії, а й у філософському дискурсі взагалі, та ще його ідеї розуміння історії філософії у формах Логосу та Етосу, його критерії розрізнення філософії сутності та філософії існування, а поза цим і водночас невід'ємно присутні в ньому щирість, життєлюбність і дотепність не віддають його часові і залишають в нашій пам'яті з нами. Настає пора писати ґрунтовні роботи й дисертації з його філософії. Стало так, що все життя студіюючи класичну філософію, Кушаков став класиком сам.

Стаття надійшла 07. 12. 2016